

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА, ТЕРМІНОЛОГІЧНА ТА КОГНІТИВНО- ФРАЗЕОЛОГІЧНА СЕМАНТИКА В АСПЕКТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

*Андрусь Л. А.
Гуманітарний інститут
Київського національного авіаційного університету*

КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНІ МОДЕЛІ ІНТЕРОГАТИВНОЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ЄДНОСТІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

Розгляд інтерогативів як явища комунікативно-функціонального рівня ґрунтується на соціальності феномену мовного спілкування. Актуальність дослідження визначається необхідністю вивчення нових аспектів “категорії питальності” у сучасній комунікації, а також зв’язком інтерогативності з сучасними проблемами лінгвістики, зокрема “поліфонією мовного знаку”, “незбігу мовленнєвої і екстралінгвальної реакцій” у питально-відповідній єдності.

У ході аналізу останніх досліджень зазначеної проблеми було встановлено, що окремі її аспекти докладно аналізувалися у працях Д. Гордона [4], Дж. Лакоффа [4], Г. П. Грайса [5], Т. ван Дейка [6], Д. Франка [12], Дж. Серля [11], Дж. Остіна [8], Н. Хомського [13], Г. В. Колшанського [8], Н. Д. Арутюнової [1], О. В. Падучевої [9], Г. Г. Почепцова [10], Ф. С. Бацевича [2]. Вирішення поставленого завдання передбачає перегляд традиційного підходу у дослідженнях з мовознавства: від пріоритету системного опису до пріоритету комунікативно-функціонального аналізу.

Метою та завданнями даної роботи є: встановлення статусу інтерогативу крізь призму когнітивної комунікації, визначення типів французьких інтерогативів за правилами когнітивної психолінгвістики, а також базової когнітивно-семантичної моделі інтерогативних єдностей сучасної французької мови.

Порівнюючи всі яруси мови, можна визнати, що домінантою в їхній сукупності є семантичний, оскільки комунікативна функція мови виконується за умови наявності певного змісту, тобто предмета комунікації. А тому будь-яка одиниця мови, що має значення, існує на перетині комунікативного й когнітивного аспектів. Так, новий підхід до вивчення ментальної репрезентації висловлення був запропонований Т. Н. Джонсон-Лейрдом в “Теорії ментальних моделей” [12, 56]. Не прагнучи віднайти єдиний універсальний та експериментально верифікований спосіб ментального уявлення, вчений звернув увагу на специфіку різних типів комунікативних процесів, на

вербальність ситуацій, тем, жанрів. Залежно від того, що саме перцептується людиною, виділяються різні типи уявлень: образи, пропозиції та ментальні моделі. У цьому зв'язку можна констатувати, що інтерогатив є важливим інструментом пізнання в рамках когнітивної комунікації. Під *когнітивною комунікацією* розуміється такий вид спілкування, при якому інтерогатив спрямований не на особистість, індивіда як носія певної інформації, а до самої інформації або способів її отримання. Таким чином, цілісна інформація питально-респондентного обміну може складатися з відомостей, знань, якими володіє перший учасник комунікації і знань, якими володіє другий учасник. Крім цього, існує певний шар загальних знань, відомостей для обох співрозмовників.

Можна виділити такі етапи утворення цілісного сегменту інформації у питально-респондентній взаємодії:

I. Мовець у своєму питанні визначає: сферу інформації чи її аспект, лакуну в цій сфері, а також формулює запитання щодо лакуни.

II. Адресат у своїй відповіді: підтверджує чи ні наявність необхідних знань, компетенцій, “заповнює” лакуну повністю або частково.

Наприклад, перший співрозмовник запитує у другого: *Quelle heure est-il?* З цього запитання видно, що мовці володіють певною загальною інформацією щодо існування категорії часу й можливості його вимірювання. Але перший не знає конкретного актуального в даній ситуації аспекту явища і просить другого співрозмовника заповнити цю лакуну. Інформація, яка надається у ході заповнення лакуни, міститься у відповіді: *“Il est cinq heures”* і може бути представлена схематично:

Інформація першого співрозмовника.

Інформація, надана другим співрозмовником.

Інформація загальна, відома для обох мовців.

Для учасників діалогічної взаємодії труднощі стосуються розпливчатого характеру розмежувальних ознак будь-якої мовленнєвої єдності так само, як і числа спеціальних обмежень, які впливають на дану єдність: вплив контексту, дотримання етикету, принцип рівноваги, який визначили Браун і Левінзон, у зв'язку з чим “будь-яка реакційна поведінка має бути пропорційною по відношенню до ініціального запиту” [14, 116].

Виходячи з цього, можна зазначити, що адекватність питання чи відповіді може бути встановлена лише на кінцевому етапі, адже повнота мовленнєвої співпраці не може бути визначена заздалегідь мовцем, і лише її отримувач є єдиним “джерелом” в оцінюванні повноти інформації. Виходячи з того, що основну роль у функціонально-комунікативному описі одиниць та категорій мови відіграє принцип “асиметричного дуалізму мовного знаку”, висунутий С. Й. Карцевським [7, 98], варто зазначити, що формальні засоби мови є поліфункціональними, тобто можуть виражати різний імовірний розумний зміст, та одночасно один і той же ймовірний понятійний зміст може бути виражений різними формальними засобами. Це свідчить про різноманітність як мовних значень, так і формальних одиниць мови. Звідси функціонально-комунікативний аналіз може проводитися в напрямку від форми до функції (значення) і далі – до прагматичної ролі того чи іншого формального засобу. У зв'язку з цим важливим є диференціація мовленнєвого акту на буквальний і небуквальний. Аналіз функціонування питальних речень у реальній комунікації показує, що їхній зміст далеко не в усіх випадках вичерпується даним значенням, а додаткові значення, якими “обростає”, як зазначає Дж. Серль [11, 210], початкове, можуть не лише грати

допоміжну роль по відношенню до нього, але й домінувати й навіть повністю витіснити його. Висловлення ж, які належать до класу питальних, наділені питальним значенням не однаковою мірою, що дозволяє використовувати інтерогативність як класифікаційний критерій ширшого плану.

Отже, до найпростіших випадків висловлення значення в мові належать такі, при яких мовець у своєму висловленні? промовляючи певне речення, має на увазі буквально те, що він говорить. У такому випадку відбувається наступне: мовець намагається здійснити певний ілокутивний вплив на слухача, спираючись на його знання тих правил, що лежать в основі формування висловлень. Такі мовленнєві акти Дж. Серль називає “прямими”, а Д. Вандервекен – “буквальними” [3, 43]. У нашому дослідженні вони позначаються терміном *денотативні інтерогативи* або “питання до референта”. “Питання референтивного (денотативного) типу” спрямовані до когнітивно-логічної моделі свідомості. Серед цих питань умовно можна виділити такі схеми питально-відповідної єдності: 1. “Схема буттєвості”: існування процесу, події (референта) про який запитується: – “*Qu'est-ce qui se passe?*” – “*C'est la fin de la guerre*”. 2. “Схема ідентифікації”, де відбувається просте номінативне визначення особи / предмета при отриманні загальної інформації. Утім, існує певний ступінь залежності питань цього типу від ситуації, в якій відбувається запит інформації. Наприклад, без конкретної ситуації не може бути повноцінне заповнення семантичної лакуни під час запиту інформації через питання: 1. *Ainsi, quand il aperçu pour la première fois mon avion il me demanda: – “Qu'est-ce que c'est que cette chose-là?” – “Ce n'est pas une chose. Ça vole. C'est un avion. C'est mon avion”* [15, 9]. 2. – “*Qui êtes-vous?*” – “*Nous sommes des roses, dirent les roses*” [15, 27].

Таким чином, розрізняють питання ідентифікаційного характеру для отримання інформації про 1) предметність та 2) істотність.

Третьою схемою постає “схема аспектуалізації”, де визначаються дефініційні характеристики референта: 1. Ознака: – “*De quelle couleur est votre maison?*” – “*Elle est brune.*” 2. Якість: – “*Comment est votre maison?*” – “*Elle est bien.*” 3. Обставини: просторовість: – “*D'où es-tu? Tu viens donc d'une autre planète?*” [15, 34]; темпоральність: – “*Quand est-ce que tu viendras ce soir?*”; причинність: – “*Aller à l'école, pour quoi faire?*” [18, 10]; приналежність: – “*A qui est ce stylo?*”; мета: – “*A quoi ça sert de croire au Dieu?*” [16, 59]; спосіб дії: – “*Comment faites-vous pour connaître des mots aussi compliqués?*” [18, 12].

Таким чином, крім певної схеми у питально-відповідній єдності у ході постановки запитання до референта виділяють також більш детальні характеристики, властиві тій чи іншій схемі. Питальні речення цього типу характеризуються монофункціональністю.

Наступний тип інтерогативів становлять більш складні мовні утворення, бо в них відрізняються пропозиційний і прагматичний смисл. У цих випадках висловлення, що містить показники ілокутивної сили для одного типу ілокутивного акту, може використовуватися для здійснення іншого типу ілокутивного акту. Постає необхідність досліджувати ті логічні правила виведення прихованого, імпліцитного значення з небуквального мовленнєвого акту, які сприяють його розумінню. Цей тип комунікативного акту залежить від осіб комунікантів. Саме мовець визначає, яким буде мовленнєвий акт: “монофункціональним” чи “поліфункціональним”. Від адресата залежить те, чи зможе він інтерпретувати цей мовленнєвий акт як “перформативний” чи “конотативний” і відповідно зреагувати. Наприклад, адресант звертається за столом до сусіда: “*Pouvez-vous me passer du sel, s'il vous plaît?*” Цей мовленнєвий акт є непрямим,

бо у формі запитання мовець сформулював прохання передати сіль. Адресат, якщо він є носієм конкретної мови і культури і володіє достатнім рівнем комунікативної компетенції, то правильно проінтерпретує це висловлення і передасть сіль. Неправильна інтерпретація можлива у разі орієнтації лише на структуру пропозиції. Наприклад, відповідь: “*Oui, je reux*” за відсутності певної дії “передачі солі” призведе до порушення певних правил поведінки, до девіації мовної комунікації. У випадках правильної інтерпретації мовець орієнтується не на конвенції мови, де домінують логічні імплікації, а на конвенції спілкування, де домінують імплікатури дискурсу.

Висновки. Семантична структура питання має певну модель: референт – семантична лакуна (денотативного / коннотативного характеру) – семантичне заповнення слоту. Серед лакун денотативного характеру розрізняють: лакуни ідентифікаційного плану, лакуни класифікаційного плану з указуванням ознак, особи референта, які були визначені при заповненні лакуни ідентифікаційного плану, лакуни ситуативного плану за напрямками: локалізації, ознаковості. Встановлено, що формальні знаки мови є поліфункціональними. Питальні речення, формальне оформлення і комунікативний зміст яких збігаються, належать до “монофункціональних”. Питання, де інтерогативна конструкція приховує висловлення з іншим комунікативним навантаженням, характеризуються як “поліфункціональні”.

Л і т е р а т у р а :

1. Арутюнова Н. Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1983. – Т.32. – № 1. – С. 56–78.
2. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
3. Вандервекин Д. Небуквальные речевые акты / Д. Вандервекен // Концептуализация и смысл. – Новосибирск, 1990. – С. 31–61.
4. Гордон Д., Лакофф Дж. Постулаты речевого общения / Д. Гордон, Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – № 16. – С. 37–49.
5. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике – М. : Прогресс, 1985. – № 16. – С. 217–237.
6. ван Дейк Т. А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – № 23. – С. 153–211.
7. Карцевский С. К. Об асимметрическом дуализме языкового знака // С. К. Карцевский // История языкознания в очерках и извлечениях. – М., 1965. – Т.2. – С. 117–122.
8. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – № 17. – С. 7–92.
9. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью // Елена Викторовна Падучева. – М. : Наука, 1985. – 271 с.
10. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Георгій Георгійович Почепцов. – К.: Київський університет, 1999. – 307 с.
11. Серль Дж. Р. Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1986. – № 17 – С. 195–222.
12. Франк Д. Семь грехов прагматики: тезисы о теории речевых актов, анализе речевого общения, лингвистике и риторике / Д. Франк // Новое в зарубежной лингвистике – М. : Прогресс, 1986. – № 17. – С. 363–373.
13. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М. : Наука, 1972. – 259 с.
14. Шварц М. Введение в когнитивную лингвистику / М. Шварц. – Берлин, 1993. – 149 с.
15. Exupéry A. de S. Le petit prince / A. de S. Exupéry. – М. : Tsitadel, 1999. – 179p.
16. Laffon M. Le livre de pourquoi / M. Laffon. – P. : De la Martinière Jeunesse, 2003. – 93p.
17. Laird J. P. Mental Models / J.P. Laird. – Cambridge, 1983. – 345p.
18. Mathuisieulx S. Les questions de Justine / S. Mathuisieulx. – P. : Belin, 2005. – 15p.